

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ПОВТОРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

SOCIAL RISKS OF ADULT REPEATED CRIME OF ADOLESCENTS IN CONFLICT WITH THE LAW

Стаття присвячена проблемі соціальних ризиків повторної злочинності серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом. Підлітковий вік як у хлопців, так і у дівчат характеризується незрілістю суджень, імпульсивністю під час сильного бажання приймати власні рішення, наполягати на своєму; великим впливом референтних груп; посиленням статевого потягу; заклопотаністю своєю фізичною привабливістю для протилежної статі. В силу певних негативних ситуацій, умов життя, психологічних травм, стану здоров'я емоційний розвиток і життєвий досвід в юнаків і дівчат буває нетиповим, а відношення до суспільства нереалістичними.

У сучасних умовах підлітки почали вдаватися до злочинів як засобу розв'язання певних проблем. Незважаючи на те, що впродовж останніх п'яти років кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, зменшилася у двічі, залишається високим показник повторної злочинності. Це пояснюється суспільно-політичними змінами, появою нових видів злочинів, типів правопорушників, а також набутим негативним власним досвідом у надії, що цього разу вони не попадуться на вчиненні злочину.

Такий стан справ характеризується недосконалістю змісту форм і методів соціально-педагогічної роботи, а також недоліками в оцінці ризиків і потреб, особливо в засуджених, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Незважаючи на значну теоретичну базу, тема запобігання пропихправній злочинній поведінці ще мало вивчена, адже питання профілактики делінквентної поведінки з боку Закону України «Про пробацію» ще недостатньо вивчене й розкрито в науковій літературі. Також потребує доопрацювання система оцінки ризиків і потреб засуджених щодо профілактики повторної злочинності серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом.

Тому мета статті полягає в тому, щоб через аналіз ефективності пробаційних програм, дослідження причин злочинності серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, визначити додаткові критерії оцінки ризиків повторної (рецидивної) злочинності серед цієї категорії громадян.

Ключові слова: засуджений, конфлікт з законом, підлітки, повторна злочинність, пробаційна програма, соціальні ризики.

The article is devoted to the problem of social risks of repeated crime among adolescents in conflict with the law. Teen-age boys and girls are characterized by immaturity of judgment, impulsivity with a strong desire to make their own decisions, to insist on; the great influence of reference groups; increased sexual desire; concern with their physical attractiveness to the opposite sex. Due to certain negative situations, living conditions, psychological trauma, health condition, emotional development and life experiences of boys and girls is unusual, and the attitude of society is unrealistic.

In modern terms, young people began to resort to crime as a means of solving certain problems. Despite the fact that over the last five years the number of crimes committed by minors decreased in two times, there is a high rate of repeated crime. This is due to socio-political changes, the emergence of new types of crimes, types of offenders, as well as acquired their own negative experiences in the hope that this time they will not fall for the crimes committed.

This situation is characterized by the imperfection of content, forms and methods of socio-pedagogical work, as well as deficiencies in the risk and needs assessment, especially of prisoners serving sentences not involving deprivation of liberty.

Despite substantial theoretical base, the topic of the prevention of illegal criminal behavior is still poorly understood, as the prevention of delinquent behavior from the perspective of the law of Ukraine "On probation" are still insufficiently studied and disclosed in the scientific literature. Also requires a refinement of the risk assessment and needs of convicted persons for the prevention of repeated crime among adolescents in conflict with the law.

Therefore, the purpose of this article is to through the analysis of the effectiveness promoting programs of research on the causes of crime among juveniles in conflict with law, determine additional criteria for risk assessment of repeated (recurrent) crime among this category of citizens.

Key words: convicted, conflict with the law, probation program, recidivism, social risks, teens.

УДК 364.4:[343.85:343.91-053.6]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.44>

Сулицький В.В.,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Інституту людини
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Конопця Ю.В.,
магістрант спеціальності
«Соціальна робота»
Інституту людини
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Підлітковий вік як у хлопців, так і у дівчат характеризується незрілістю суджень, імпульсивністю під час сильного бажання приймати власні рішення, наполягати на своєму; великим впливом референтних груп (бажання підлітку ствердитися в групі, зайняти позиції лідера тощо); посиленням статевого потягу; заклопотаністю своєю фізичною привабливістю для протилежної статі. В силу певних негативних ситуацій, умов життя, психологічних травм, стану здоров'я емоційний розвиток і жит-

тєвий досвід в юнаків і дівчат буває нетиповим, а відношення до суспільства нереалістичними. Це може бути зумовлено як впливом засобів масової інформації, особливостями виховання в сім'ї, так і індивідуальними психологічними особливостями.

У залежності від особистісних соціально-психологічних, моральних якостей, що сформовані в період раннього дитинства в родині й впливом оточення однолітків, в якому перебувають підлітки, в них формується ставлення до законів, людей, суспільства, норм моралі тощо.

У сучасних умовах підлітки почали вдаватися до злочинів як засобу розв'язання певних проблем. Найбільше злочинів за 2013–2018 роки неповнолітні вчинили проти власності: 6 366 злочинів – у 2013 році, 5 531 злочин – у 2014 році, 5 442 злочини – у 2015 році, 4 044 злочини – у 2016 році, 4 158 злочинів – у 2017 році й 3 551 злочин у 2018 році [1].

Незважаючи на те, що впродовж останніх п'яти років кількість злочинів, вчинених неповнолітніми, зменшилася у двічі, залишається високим показник повторної злочинності (80% від загальної чисельності зареєстрованих злочинів). Це пояснюється суспільно-політичними змінами, появою нових видів злочинів, типів правопорушників, а також набутим негативним власним досвідом у надії, що цього разу вони не попадуться на вчинені злочину.

Такий стан справ характеризується недосконалістю змісту форм і методів соціально-педагогічної роботи, а також недоліками в оцінці ризиків і потреб, особливо в засуджених, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблемами делінквентної поведінки неповнолітніх займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них ми можемо визначити таких, як О. Беца, В. Бурлаков, С. Горенко, В. Горіхів, В. Джемс, А. Долгова, А. Зелінський, О. Колб, Е. Кречмер, А. Лічко, Н. Максимова, О. Неживець, В. Павлов, У. Пірс, В. Пирожков, В. Синьов, А. Степанюк, Х. Шелдон та інші. Вченими були досліджені питання профілактики злочинів, що вчиняють неповнолітні; ресоціалізації засуджених у місцях позбавлення волі [2]; ресоціалізації з боку пенітенціарної педагогіки й виховного процесу [3]; соціально-психологічних і соціально-педагогічних складових частин впливу заходів ресоціалізації на неповнолітніх [4].

Особливої уваги заслуговують наукові праці Т. Журавель, І. Яковець, О. Янчука щодо проблем адаптації пробаційних програм та оцінки ризиків вчинення повторних злочинів серед неповнолітніх, які знаходяться на обліку в центрах пробації [5; 6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну теоретичну базу, тема запобігання протиправній злочинній поведінці ще мало вивчена, адже питання профілактики делінквентної поведінки з боку Закону України «Про пробацію» [7], аналізу наявних пробаційних програм і програм для подолання повторної (рецидивної) злочинності, від яких великою мірою залежить соціально-педагогічна й психологічна робота з підлітками, ще недостатньо вивчено й розкрито в науковій літературі. Також потребує доопрацювання система оцінки ризиків і потреб засуджених щодо профілактики повторної злочинності серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом.

Мета статті полягає в тому, щоб через аналіз ефективності пробаційних програм, дослідження причин злочинності серед підлітків, які перебувають у конфлікті із законом, визначити додаткові критерії оцінки ризиків повторної (рецидивної) злочинності серед цієї категорії громадян.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «поведінки особистості» розуміється її взаємодія з довкіллям. Під час такої взаємодії кожний вчинок особистості є свідомою дією, актом морального самовизначення.

Оцінка поведінки особистості передбачає її порівняння з певною нормою. За результатами такого порівняння визначають нормальну (поведінку, що відповідає соціальним нормам) та аномальну (девіантну) поведінку особистості. Девіантна поведінка – це система вчинків особистості, що відхиляється від загальноприйнятих норм, де нормами виступають такі показники, як психічне здоров'я, права, культура, мораль, соціальні норми тощо.

Залежно від виду норми, з якою порівнюються відхилення в поведінці особистості, її негативних наслідків, виокремлюють такі види девіантної поведінки, як антисоціальну (делінквентну / злочинну) й асоціальну (аморальну) тощо.

Антисоціальна поведінка є поведінкою, яка суперечить соціальним і правовим нормам і загрожує соціальному порядку й добробуту оточення. Водночас делінквентна поведінка полягає у вчиненні особистістю як дрібних правопорушень, за які її не притягують до відповідальності, так і злочинів, що мають важкі негативні наслідки для особистості й суспільства. Вона може виявлятися в таких формах, як бешкетування, хуліганство, крадіжка, зґвалтування, вбивство тощо.

Внаслідок вчинення делінквентних дій особистість зникає до думки про їх «нормальність» і свою безкарність. Делінквентна поведінка стає злочинною (крайня форма делінквентності), яка суперечить нормам права й водночас нормам кримінального законодавства й передбачає певну відповідальність (покарання).

У міжнародній практиці протидії злочинності загально визнано, що покарання у виді позбавлення волі повинно застосовуватися як крайній засіб впливу до небезпечних злочинців, оскільки ізоляція від суспільства нерідко сприяє руйнуванню особистості, втраті соціально корисних зв'язків, формуванню установок на антисоціальний спосіб життя. У разі, якщо покарання суворіше, ніж тяжкість правопорушення, його застосування не поновлює соціальну справедливість, тому обрання адекватного покарання має дуже велике значення [8, с. 152]. Натепер виконання встановлених судом покарань, що не пов'язані з фактичним позбавленням волі, виконують Центри пробації.

Пробація – це вид виконання покарання, наприклад, у Великій Британії, США воно «полягає в накладенні певних обмежень на здійснення засудженим своїх прав і свобод, встановленні спеціального нагляду за його поведінкою» [9, с. 720]. У деяких країнах інститут пробації визначено як систему таких заходів, що застосовується до правопорушника, як виховні методи замість порушення кримінальної справи або позбавлення волі. Таким чином, у законодавстві зарубіжних держав інститут пробації визначається як вид виконання покарання або як вид звільнення від відбування покарання з випробуванням [10, с. 152].

Організацію заходів пробації забезпечує державний орган, що визначається законом як центральний орган виконавчої влади. Він реалізує державну політику у сфері виконання покарань. Наразі, згідно зі ст. 12 Закону України «Про пробацію», покарання для осіб віком від 14 до 18 років здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх і спрямовується на забезпечення нормального розвитку, профілактику агресії та позитивних змін особистості. Створення органу пробації в Україні відбулося шляхом реорганізації кримінально-виконавчої інспекції, що мала великий позитивний досвід практики такої діяльності.

Пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, і передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити [11].

Метою реалізації пробаційної програми є виправлення суб'єктів пробації, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок проходження пробаційних програм, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень [12].

Натепер до правопорушників застосовуються такі пробаційні програми:

– «Зміна прокримінального мислення» – розвиток і підтримка у неповнолітнього навичок конструктивного й критичного мислення, формування навичок рефлексії, планування та постановки цілей, а також сприяння розвитку соціально прийнятних норм поведінки й навичок співпраці у взаєминах з оточенням;

– «Подолання агресивної поведінки» – розвиток навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися соціально прийнятних норм і ненасильницьких моделей поведінки;

– «Попередження вживання психоактивних речовин» – розвиток і підтримка навичок ефективного самоконтролю, усвідомлення необхідності

стратегій зменшення шкоди від вживання психоактивних речовин (далі – ПАР) і підвищення вмотивованості до відмови від їхнього вживання;

– «Формування життєвих навичок» – розвиток і підтримка в неповнолітнього навичок успішного спілкування та співпраці, сприяння формуванню просоціальних цінностей та ефективних стосунків у сім'ї, здобуття освіти й працевлаштування, цілепокладання та побудови життєвих планів на засадах загальноприйнятих цінностей.

Прийняття Закону України «Про пробацію» є важливим кроком щодо протидії зростанню кількості повторних злочинів неповнолітніх, адже під час відвідування обов'язкових заходів, передбачених пробаційною програмою, важливо звернути увагу на наявність конкретних чинників ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. Такі чинники визначаються за допомогою спеціальної методики працівниками пробації. Саме висновок досудової доповіді ґрунтується на визначених чинниках ризиків і передбачає заходи, що сприятимуть їх мінімізації.

На наш погляд, оцінка ризиків повторної злочинності, окрім запропонованих критеріїв, повинна містити поетапне вивчення системи особистісних ставлень неповнолітнього. На першому етапі (підготовка досудової доповіді) вивчаються особливості ставлення: до себе; до життя; до майбутнього; до соціуму; до девіацій. На другому – це ставлення до злочину; до слідства; до жертви; до суду; до покарання. На третьому – ставлення до відбування покарання, до нагляду, до соціально-виховної роботи; до праці; до освіти; до роботи з громадськими організаціями. На заключному етапі треба використовувати критерії, що зазначені на етапі підготовки досудової доповіді, з метою визначення ступеню виправлення та коефіцієнту ризиків повторної (рецидивної) злочинності. Кожний із запропонованих «критеріїв ставлення» можна розширити або конкретизувати. Як свідчить власний практичний досвід роботи із засудженими, такий підхід в оцінці ризиків повторної (рецидивної) злочинності виправданий і має високу точність.

Експериментальна частина дослідження була проведена в Центрі пробації Оболонського району м. Києва. В ньому взяли участь 21 засуджений, серед яких 14 осіб чоловічої статі й 7 осіб жіночої статі. Вік досліджуваних складав від 14 до 23 років. Така вікова вибірка респондентів пояснюється особливостями українського законодавства.

На час проведення дослідження 13 осіб працювали на постійній роботі (7 чоловіків і 6 жінок). 8 осіб були тимчасово непрацевлаштовані, що може бути пов'язано як з упередженістю, що існує в суспільстві, так і з небажанням самої особи працювати; бачення «кращої альтернативи» офіційній роботі й отримання грошей «легшим» шляхом. Також важливо відзначити, що із числа опитува-

них половина респондентів працює неофіційно. Це пов'язано з небажанням роботодавців влаштовувати працівників із «ненадійним минулим й сучасним» на офіційну зарплату, яку він міг би отримувати, працюючи по трудовій книжці чи по трудовому договору.

Освітній рівень респондентів мав таку картину:

- 9 класів – 1 особа;
- 11 класів – 1 особа;
- професійно-технічне училище – 5 осіб;
- коледж – 4 особи;
- технікум – 3 особи;
- університет (інститут) – 7 осіб.

Отримані дані суперечливі, адже, користуючись ними, можна зробити висновок, що рівень освіти не впливає на вчинення чи не вчинення особою злочину. Але особи з вищою освітою вчиняють більше «інтелектуальних» злочинів порівняно з іншими (шахрайство, підробка документів, економічні злочини, приховування злочину тощо).

Під час проведення дослідження ми використували методика «Агресивна поведінка» (Є. Ільїн, П. Ковальов) і розроблену нами анкету «Ризики повторного й рецидивного злочину в підлітків, які перебувають у конфлікті із законом», що допомогла нам виявити особливості ставлення респондентів до вчиненого злочину, потерпілого, строку покарання тощо.

Отримані результати за першою методикою свідчать, що високий рівень агресії мають 3 особи; середній рівень агресії – 12 респондентів; низький рівень агресії спостерігається в 6 осіб. Водночас для чоловіків більше притаманна пряма фізична агресія та непряма вербальна агресія, а для жінок, навпаки, пряма вербальна агресія та непряма фізична агресія. Середній рівень агресії був у пограничному стані з високими показниками агресії. У 10 респондентів із 12 ці показники склали 19 балів із 20 мінімальних, що характеризує їх як нестриманих людей. Таким чином, більша частина опитуваних має високий або ж середній рівень агресії, що свідчить про необхідність соціально-профілактичної роботи серед опитуваних із метою зменшення рівня агресії, формування толерантного ставлення до людей, вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Анкета «Ризики повторного і рецидивного злочину в підлітків, які перебувають у конфлікті із законом» містила 23 питання, з яких перші 4 спрямовані на збір загальної інформації про респондентів, а 19 – на визначення чинників, що могли спонукати засудженого на повторне вчинення злочину. За результатами анкетування ми отримали такі дані:

Житлові умови. 19 опитаних респондентів проживає в родині з кількістю осіб 2–5 членів; багатодітних родин із кількістю шість осіб і більше виявлено не було; 2 особи проживали самотійно, проте ці дані не критичні, адже опитані респон-

денти – це молоді люди, які тільки починають самотійне життя (проте в такому випадку відсутність нагляду, підтримки родини може виступати як один із чинників того, що особа може вчинити повторний злочин; аналогічна ситуація відбувається в родинях, в яких проживають чотири й більше осіб, за умови негативного мікроклімату в сім'ї, випадків насильства, відсутності позитивного прикладу для наслідування).

Наявність дітей. В 11 респондентів є діти. В 10 осіб дітей немає. Наявність дітей у родині є стримуючим чинником щодо вчинення повторного злочину.

Фінансовий стан. Якщо розглядати низький рівень фінансової забезпеченості як чинник вчинення чи не вчинення особою злочину, то середній рівень мають 9 респондентів (вистачає на харчування та необхідний одяг, взуття. Проте для купівлі техніки, електроніки або ж меблів потрібно заощадити), високий – 7 респондентів (будь-які необхідні покупки можу зробити в будь-який час). Низький рівень фінансового забезпечення мають 5 респондентів (з них 3 респондентам вистачає лише на харчування, проте для купівлі одягу 1 взуття потрібно заощадити; 1 респондент змушений економити на харчуванні; ще одному вистачає за необхідності). У такому випадку особи з низьким рівнем достатку й частина осіб із середнім більш схильні до вчинення повторного злочину з метою збагачення, обираючи його як легший і надійніший шлях.

Ставлення до злочину. Наразі 13 опитаних вчинили злочин одноразово, 3 особи більше одного разу, 4 респондента не визнають власної провини (група ризику у вчиненні повторного злочину, адже вони не усвідомили факту вчинення ними протиправних дій, а, отже, можуть вчинити аналогічні порушення надалі: як усвідомлено, так і не усвідомлено), 1 особа відмовилася відповідати на це питання.

Усвідомлення злочину. Якщо досліджувати чинники усвідомлення особою свого проступку (Як ви ставитеся до вироку суду? Як Ви вважаєте, чи справедливий до Вас вирок суду? Чи визнаєте ви завдану вами шкоду потерпілому?), ми маємо такі результати:

– 16 респондентів дали відповідь, що погоджуюся з вирок суду, 4 респондента – що не погоджуються, 1 не надав однозначної відповіді;

– вирок суду вважають справедливим 8 респондентів; несправедливим – 3 респонденти; так, але можна було б дати строк менше – 6 респондентів; могло б бути гірше – 3 респонденти; одним респондентом не було надано однозначної відповіді;

– 7 респондентів визнають завдану ними шкоду потерпілому, але не відшкодовуватимуть її; так, визнаю та відшкодную – 4 респондента; ні, не визнаю, але відшкодную – 2 респондента; ні, не визнаю та не відшкодную – 5 респондентів, інше – 2 респондента;

– на питання «Як ви ставитеся до свого злочину?» 16 опитаних дали відповідь: «Каюсь». Тобто в переважній більшості особи, які вчинили протиправні дії, розуміють серйозність правопорушення та не припускають можливості вчинити повторний злочин, але значна кількість респондентів не погоджуються з вироком та мають власне бачення такого поняття, як «закон». А вже 9 респондентів визначили поняття «злочин» як суб'єктивне, кожен має своє бачення «злочину» в залежності від власної моралі (також 9 респондентів дали відповідь, що це протиправна поведінка як проти суспільних норм моралі, так і проти норм закону), тому особа, що вчинила злочин, заслуговує понести покарання згідно з чинним законодавством; 4 респонденти висловили думку, що не всі злочини заслуговують на покарання, тільки тяжкі, такі, як розбій, вбивство; 1 респондент утримався від відповіді на питання.

Проаналізувавши отримані відповіді, можна зробити висновок, що жінки вчиняють менше правопорушень, ніж чоловіки. Жінки вчиняють переважно злочини, не пов'язані з завданням фізичної шкоди (наприклад, крадіжка, не враховуючи тих випадків, коли злочин вчиняється з метою «самооборони», зі слів порушника, рідше – виготовлення наркотичних речовин). Тож якщо взяти неофіційну статистику, то жінки вчиняють таку ж кількість злочинів, що й чоловіки. Проте дані жіночої злочинності важче кваліфікувати.

На питання «Чи була застосована до Вас пробаційна програма?» 19 респондентів дали відповідь «ні», 2 респондента – «так» (1 особа – «Зміна прокримінального мислення» та 1 особа – «Попередження вживання психоактивних речовин»).

Незважаючи на те, що більшість злочинів досить різноманітні, більшість з них пов'язані із шахрайством, тілесними ушкодженнями, виготовленням заборонених речовин, розбоєм і грабежом.

Жоден із респондентів не допускає можливості вчинення повторного злочину.

Висновки. Таким чином, не дивлячись на позитивні перспективи й плани на майбутнє респондентів, такі чинники, як високий рівень агресії, недостатнє матеріальне забезпечення та наявність шаблону дій («злочин як один із варіантів

виходу з важкої життєвої ситуації»), невизнання своєї провини, можуть завадити їх майбутньому виправленню.

Проведене нами дослідження буде продовжено. Але зараз ми бачимо потребу в розробці методичних матеріалів щодо формування в засуджених усвідомленого ставлення до каяття, совісті, толерантності й відповідальності за власні вчинки. Саме ці показники можуть суттєво вплинути на зменшення випадків повторної (рецидивної) злочинності серед осіб, які перебувають у конфлікті із законом, у тому числі серед підлітків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Українські національні новини. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1775848-v-ukrayini-zmenschilasya-kilkist-zlochiviv-skoyenikh-nepovnoolitnimi> (дата звернення: 08.06.2020).
2. Зайченко М.В. Діагностика та корекція делінквентної поведінки учнів. *Соціальна педагогіка*. 2010. № 2. С. 41–55.
3. Змановская Е.В. Девиантология и делинквентное поведение. Психология отклоняющегося поведения. Москва : Академия, 2004. 270 с.
4. Кудрявцев В.Н. Генезис злочину: досвід кримінологічного моделювання. Москва, 1998. 125 с.
5. Журавель Т.В. Методики та інструменти роботи з неповнолітніми, які перебувають в конфлікті з законом : навчально-методичний посібник. Київ, 2017. 291 с.
6. Пробаційні програми для неповнолітніх. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=150 (дата звернення: 08.06.2020).
7. Пробація України. URL: <http://www.probation.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2020).
8. Яковець І.С. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні. *ScienceRise*. 2014. № 2 (2). С. 152–155.
9. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследования преступлений / под ред. М.И. Еникеева, В.Е. Эминова. Москва : Юрист, 1996. 336 с.
10. Бажан М.П. Юридична енциклопедія : в 6 т.: енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4. 720 с.
11. Бех І.Д. Від волі до особистості. Київ : Україна – Віта, 1995. 216 с.
12. Вісник кримінологічної асоціації України. URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti> (дата звернення: 09.06.2020).